

Bártová, Jindřiška

Interpret Janáčkova sborového díla Josef Veselka a genealogická sonda do problematiky vztahu Veselka - Janáček

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. H, Řada hudebněvědná. 2006, vol. 55, iss. H41, pp. [39]-46

ISBN 978-80-210-4270-4

ISSN 1212-0391

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/112351>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JINDŘIŠKA BÁRTOVÁ, BRNO

INTERPRET JANÁČKOVA SBOROVÉHO DÍLA JOSEF VESELKA A GENEALOGICKÁ SONDA DO PROBLEMATIKY VZTAHU VESELKA – JANÁČEK

Janáček byl těžištěm uměleckého růstu Moravana i jeho mimořádných úspěchů napsal v roce 1965¹ sbormistr a umělecký vedoucí tohoto tělesa Josef Veselka (1910–1992) a vyjádřil tím tehdy už obecně uznávanou skutečnost, že spolu se svým sborem vytvořil významnou etapu vývoje janáčkovské interpretace.

Janáčkem se začal důkladně zabývat podle svých vlastních vzpomínek² v letech 1954–1958, tedy v době mezi dvěma významnými skladatelovými výročími, kdy vlna zájmu o Janáčka dosáhla jednoho ze svých vrcholů (připomeňme, že právě v té době v Brně vznikl a připravoval se ambiciózní projekt kompletního scénického nastudování Janáčkových oper). Veselka, který se svým sborem v roce 1954 natočil některá Janáčkova díla a veřejně provedl vrcholné sbory *Sedmdesát tisíc* a *Kantor Halfar*, v této době promýšlí (a se studenty na JAMU diskutuje) svoji studii *Slohové základy janáčkovské sborové reprodukce*³, která je prvním analytickým přístupem k Janáčkově na poli sborové tvorby.

Josef Veselka patřil k té generační vrstvě janáčkovských interpretů, kteří skladatele osobně už nepoznali a s jeho dílem se seznamovali „objektivně“, prostřednictvím „jen“ notového materiálu. Ten sice někdy vytvářel předpoklady ke vzniku určité interpretační tradice (připomeňme po desetiletí trvající odlišnost pojetí 2. smyčcového kvartetu v provozovacích materiálech Smetanova kvarteta a Janáčkova kvarteta), ale umožňoval také „svobodnější“ přístup, nezátížený pocitem povinnosti dodržování určitého vžitého úzu. V době těsně po Janáčkově smrti dostoupil tento pocit „svobody“ svého vrcholu v instrumentačních retuších

¹ Josef Veselka: *Dvacet let uměleckého rozvoje Moravana*, in : Akademické pěvecké sdružení Moravan k 20. výročí své obnovené činnosti 1945–1965. Brno 1966, str. 5.

² Rozhlasový medailon *Prameny domova k 70. narozeninám Josefa Veselky*, in: *Sbormistr Josef Veselka*, Trinitas 2000, str. 92.

³ Josef Veselka: *Slohové základy janáčkovské sborové reprodukce*, in: Leoš Janáček. *Sborník statí a studií*. Knihnice Hudebních rozhledů, sv. 5, Praha 1959, str. 115–134.

dirigenta Milana Sachse, představiteli brněnské kulturní obce přijímaných s jednoznačným nadšením⁴.

Milan Sachs cítil povinnost vysvětlit před premiérou Věci Makropulos v roce 1935 pohnutky, které ho vedly k jeho úpravám, a díky tomu, že je publikoval⁵, máme dnes k dispozici autentický materiál, umožňující nahlédnutí do interpretační praxe třicátých let a pochopení její motivace. Sachsova studie je i dnes přesvědčivým důkazem dirigentova nezměrného obdivu k Janáčkovu dílu, současně však i dokladem dobového nazírání na Janáčka jako na technicky nedokonale vybaveného skladatele: *Je nejen potřeba, nýbrž je prostě svatou povinností všech, kdož jsou školou či jinak prolnuti duchem Janáčkovy díla, aby je zbavili následků tvůrčího chvatu, pochopitelného, pomyslíme-li, jak v pozdním věku, po pozdním úspěchu Janáček překotně tvořil. Dovolil-li jsem si z těchto zřetelů ve Věci Makropulos sám některé retuše, učinil jsem tak jen u vědomí povinnosti a z úcty k dílu. ...Všechna lyrická zpěvnost jeho frází má být zachráněna. Ta nechť zazní, orchestr ať se přiblíží ve strážlivě znějících detailech barvě mluveného slova, modifikovaná tempa a dokonalá dynamika ať vyrovnají agogickou linii. Vše, co zde říkám, má jen jeden cíl: aby Janáčkovy dílo dosáhlo konečně definitivní formy, aby našlo svého láskyplného Rinského-Korsakova. Jeho dílo si toho zaslouží neméně než dílo Musorgského, s našeho stanoviska i více.*

Také Josef Veselka patřil k těm, kdož byli nadšeni Sachsovým pojetím, přičemž není možno opomenout, že se s ním seznámil v psychologicky důležité době svých uměleckých počátků. Po létech charakterizoval Sachsův interpretační přístup k Janáčkovu takto: *Vývoj a rozdílný pohled na podstatu Janáčkovy díla i jeho reprodukci vyplývá již ze srovnání Neumannova a Sachsova pojetí dramatických děl Janáčkových, jak byla uváděna na scéně Janáčkovy opery. Tam Janáček hodně subjektivní, dravý v prudkosti rytmických příbojů, deklamační, realisticky syrový v nánosu mimohudebních vlivů, zvukově efektní, zde opět dramatický pathos hudebně pročištěný, zvroucnělý melodickou šíří a zpěvností a stavebně scelený. Těmito slovy lze ‚in nuce‘ charakterisovat ono rozdílné nazírání na Janáčkovy dílo i janáčkovský reprodukční styl“⁶.*

⁴ Gracian Černušák psal o „veskrze šťastné interpretaci Janáčkovy textu frázováním, dynamikou, pečlivým vyvážením agogiky, propracováním deklamace a výrazovým usměrněním, jimiž se Věc Makropulos objevuje v novém osvětlení hudební zákonitosti, jasném, přesvědčivém, strhujícím, tak pronikavě ukazujícím úžasné vnitřní bohatství, že můžeme mluvit o Sachsově práci jenom s největším uznáním“ (Lidové noviny 22. 10. 1935), v podobném duchu vyzněla recenze listu Národní osvobození téhož dne, končící slovy „teprve nyní objevilo se nám tak mnohé místo v pravém světle“ a rovněž Jan Racek napsal „s největším důrazem tvrdím, že Janáčkovy hudebnědramatické dílo nalezlo v M. Sachsovi prvního interpreta, který s nevšedním vědomím velké umělecké odpovědnosti ... se oddal studiu tvůrčího odkazu moravského mistra, aby vytvořil nové pojetí jeho hudebnědramatických děl“ (Divadelní list 1935, č. 5, str. 94).

⁵ Milan Sachs: Poznámky o Janáčkově hudebnědramatickém díle, in: Divadelní list 1935, č. 5, str. 95–98.

⁶ Josef Veselka: Slohové základy janáčkovské sborové reprodukce, str. 117.

Když tedy později Veselka promýšlel podstatu janáčkovské sborové reprodukce, ubíraly se mnohé jeho myšlenkové postupy podobnou cestou jako kdysi Sachsovy. Veselka hledá u Janáčka lyrismus, kantabilnost a melodičnost a tyto vlastnosti ve své reprodukci podtrhuje (ve studii nalezneme i konkrétní příklady jeho postupů při nácviu skladeb, kdy eliminoval pauzy, aby dosáhl jednoduše melodie⁷), zdůrazňuje nutnost uchování tempového řádu a vytváření *citově účinného vyklenutí melodického*, při jehož modelaci se odvolává na zásady vyplývající ze studia děl klasické polyfonie, a dospívá dokonce i k názoru, že – v konkrétním případě sboru Láska opravdivá – *je nutno podrobit partituru zásadní revizi*,⁸ přičemž má na mysli zásah z dnešního hlediska tak zásadní, jakým je změna tóniny (*jistě podpoří intimitu a něžnost výrazu, jestliže nebudeme interpretovat skladbu v předepsaném G dur, nýbrž ve vlahém As dur*⁹). Současně se kriticky vyjadřuje o autentičnosti reprodukce, kterou *nelze považovat za cestu jediné možnou a konečnou. Právě v umění nelze vyloučit vývoj a nelze vyloučit ani závislost na současných společenských podmínkách, jinak by umělecká tvořivost přestala být tvůrčí a přešla by v projev epigonský*.¹⁰

Josef Veselka se tudíž nestal pokračovatelem tradice, kterou neslo PSMU se sbormistrem Ferdinandem Vachem jakožto první interpreti České legie, Maryčky Magdónové i Potulného šilence. To ani nemohl, neboť nebyl Vachovým žákem a jeho interpretační postupy z autopsie nepoznal. Jeho přístup k Janáčkovu přinášel nové kvality, k nimž vedle kantabilnosti a zlyřičtění patřily také monumentální stavebné oblouky, jimiž přesvědčil a obohatil svoji dobu. Dodejme, že Veselka byl první sbormistr, který natočil téměř kompletní Janáčkovy mužské sbory na gramofonovou desku¹¹. Bylo to v roce 1978, tedy v době normalizace, která Veselkovi rozhodně nepřála. Jeho význam a přínos na poli janáčkovské interpretace však byl nepřehlédnutelný.

*

Genealogické bádání stojí spíše stranou zájmu muzikologů, může se však občas pochlubit zajímavými výsledky. Jedním z nich je odkrytí souvztažnosti rodů Josefa Veselky a Leoše Janáčka.

⁷ Tamtéž, str. 121.

⁸ Tamtéž, str. 124.

⁹ Tamtéž, str. 125. Dodejme, že v *As dur* byla skladba natočena v Čs. rozhlasovém studiu Brno a posléze převzata na CD APS Moravan – Pocta Moravana Leoši Janáčkovu. Vliv technických manipulací při nahrávání je v tomto případě vyloučen, výsledný zvukový obraz je totiž dokonce ještě vyšší.

¹⁰ Josef Veselka: Dvacet let uměleckého rozvoje Moravana, in: Akademické pěvecké sdružení Moravan k 20. výročí své obnovené činnosti 1945–1965, Brno 1966, str. 4–5. Těž v rozhovoru Radovana Cíglera s Josefem Veselkou o sborovém umění, in: Hudební rozhledy 13. 1960, str. 146.

¹¹ Leoš Janáček: Mužské sbory. Pražský filharmonický sbor, sbormistr Josef Veselka. Komplet dvou LP desek, Supraphon 1 12 2441, 1 12 2442.

Na tuto skutečnost upozornil jako první František Marušan ve sborníku APS Moravan Josefu Veselkovi k sedmdesátinám¹². Ve svém příspěvku nazvaném Životopis Josefa Veselky se zmínil o Veselkových předcích v linii po matce, jejíž dědeček Adam Sasín měl za manželku Františku Wissnarovou, dceru soukenického mistra, *téhož Wissnara, jehož dcera Kateřina se provdala 17. 5. 1808 za Karla Grulichu* a jejich dcera Amálie se později stala matkou Leoše Janáčka.

Na bádání Františka Marušana pak navázala Martina Koubová, která po konzultacích s Ing. Antonínem Veselkou vytvořila přehledný graf Rod Veselků v návaznosti na příbuzenský vztah k Leoši Janáčkoví (zpracováno k 15. 2. 1995). Publikovala jej ve své diplomové práci věnované uherskobrodskému sboru Dvořák¹³. V obou případech však nebyl důkaz návaznosti obou rodů dostatečně pramenně podložený. Rozhodli jsme se proto s mým doktorandem Mgr. et MgA. Štěpánem Policerem, který zpracovává disertační práci o Josefu Veselkovi a jeho sbormistrovské škole, že údaje prověříme, a po návštěvách Zemského archivu v Opavě se nám zdařilo všechny podstatné genealogické údaje získat. Rádi v této souvislosti konstatujeme, že významnou měrou k našemu bádání přispěl pan Jan Raida, bruntálský varhaník a ctitel Janáčka i Veselky a současně i nadšený genealog, jemuž vyslovujeme upřímný dík. Vzhledem k charakteru získaných informací považujeme genealogický výzkum prozatím za dostačující a jeho výsledky přinášíme v následujícím textu.

Rod, z něhož vzešli jak Josef Veselka, tak Leoš Janáček, sídlil v Příboře. Toto malé poddanské městečko na hranicích tří zemí (Opavsko, Těšínsko, Markrabství moravské), jež první zmínky kladou do 13. století, bylo od svého založení osídleno zejména německými kolonisty. Michal Mocek¹⁴ spočetl, že na konci 13. století byla (v kozlovické listině z r. 1294) tři ze čtyř měšťanských jmen německá. Není tedy vyloučeno, že rod Wissnarů, který je podstatný pro naše bádání, mohl být usídlen v Příboře od těchto prvních dob, je to ovšem pouhá hypotéza (je třeba přiznat, že ani v nejstarší příbořské matrice, zachycující dění v městečku od roku 1690,¹⁵ není návaznost nositelů tohoto jména zcela zřetelná).

Nejstarším známým příslušníkem námi sledovaného rodu byl Jan Wissnar, žijící v Příboře na přelomu 17. a 18. století a označený v matrice jako *incola*, tedy „domácí“ či usedlý místní obyvatel. Jeho synem byl Valentin Wissnar (cca 1730–1760), který se 27. ledna 1750 oženil s Marianou Vránovou, a 27. února 1755 se jim narodil syn, jemuž dali při křtu jméno Cyril Julian. A je to tento Cyril Julian, který je společným předkem rodu Veselků i Janáčků.

Soukeník Cyril Julian Wissnar byl dvakrát ženat. Jeho první manželkou, s níž uzavřel sňatek 11. ledna 1778, byla Barbora Vittová, která se narodila 29. října

¹² APS Moravan Josefu Veselkovi k sedmdesátinám. Brno 1980, nestr.

¹³ Martina Koubová: Pěvecký sbor Dvořák, nositel sborových tradice v Uherském Brodě. Diplomová práce, Pedagogická fakulta Palackého univerzity, Olomouc 1995.

¹⁴ Michal Mocek: Příbor 1251–1650, in: Státní okresní archiv v Novém Jičíně: Zprávy, studie, informace. Nový Jičín 1992, str. 53.

¹⁵ Zemský archiv v Opavě, sign. P – I – 2, inv. č. 1331.

1752 manželům Václavovi a Terezii Vittovým. Prvním dítětem Cyrila Juliana a Barbory Wissnarových byl Křišpin Severin (*29. 10. 1778). Když mu bylo necelých sedm let, zemřela jeho matka Barbora (v tentýž den, kdy se před sedmi lety vdávala) a otec, aby zajistil péči o děti, ani nevyčkal obvyklé roční smuteční lhůty a 6. června téhož roku 1785 si vedl k oltáři jednadvacetiletou Viktorii, dceru Tomáše a Marie Anny Schubertových¹⁶. S touto Viktorií měl další děti, z nichž nás zajímá Kateřina Cecilie, o dvanáct let mladší nevlastní sestra Křišpina Wissnara. Ta se 17. května 1808 provdala za místního hospodského (a asi též krejčího) Karla Grulicha (1772–1838), syna pekaře Karla Grulicha a jeho manželky Barbary, dcery Antonína Červenky, a z jejich dětí je pro nás sledovanou problematiku důležitá dcera Amálie, která se narodila 13. dubna 1819 v zadním traktu staré příborské radnice (budova už neexistuje, v letech 1937–38 byla postavena nová¹⁷, ovšem fakt, že se dítě narodilo na radnici, svědčí o důležitém postavení rodiny ve městě). Je to ona Amálie Grulichová, která se po sňatku s učitelem Jiřím Janáčkem (1815–1866) stala matkou třinácti dětí, z nichž devátý byl *Leo Eugen* – Leoš Janáček.

Od Kateřiny Cecilie Wissnarové, dcery z druhého manželství Cyrila Juliana Wissnara, jde tedy poměrně jednoduchá linie až k Leoši Janáčkovi: byla jeho babičkou (a Cyril Julian Wisnar jeho pradědem).

Potomci Cyrila Juliana Wissnara z jeho prvního manželství s Barborou Vittovou vytvářejí složitější a delší posloupnost. Prvorozený Křišpin Severin se oženil v roce 1801 s Klárou, dcerou Valentina Grossmanna. Jedním z dětí vzešlých z tohoto manželství byla Františka (1807–1883), která se provdala v roce 1833 za Adama Sasína a jejich syn Valentin (1838–1923) je v rodové tabulce přímým vstevníkem Leoše Janáčka. O jejich vztazích není sice nic známo, skoro jisté však je, že tohoto Valentina Sasína učil na příborského škole v době svého tamního působení, tj. v době mezi 1838–1848, Leošův otec Jiří Janáček. Valentin Sasín se v roce 1872 oženil s Annou Figarovou¹⁸ a jejich dcera Marie (1880–1923) svým sňatkem s Františkem Veselkou (1870–1954) propojila tuto rodovou linii, započatou prvním manželstvím Cyrila Juliana Wissnara, s rodem Veselků.

Veselkové byli rovněž rodem pevně usazeným v Příboře a poměrně široce tam rozvětveným. Nepochybně i jim byl dán do vínku hudební talent, který se plně projevil u dvou ze šesti dětí tohoto Františka Veselky¹⁹ a jeho ženy Marie: vedle

¹⁶ I toto jméno vzbuzuje určité genealogické asociace: je známo, že rodiče Franze Schuberta pocházeli ze Severní Moravy, konkrétně otec z nedalekého Cukmantlu.

¹⁷ Viz Příbor. Nástin kulturního a historického vývoje města. Příbor 1968.

¹⁸ Anna Figarová (1853–1928) byla o tři roky starší než Sigmund Freud, narozený a dětská léta trávil v Příboře.

¹⁹ František Veselka je také uveden v knize Ludvíka Kundery Janáčkova varhanická škola jako její absolvent z let 1889–1891. Není to však manžel Marie Sasínové, ač by tomu věkově odpovídal: tento Janáčkův žák František Veselka pocházel z Nové Vsi v Čechách a Janáček jej hodnotil (v katalogu žáků školy, uloženém v JA MZM, sign. BJ 91, na str.78) následovně: *Pilnost velká, Snaha malá, harmonie dostatečně, číslovaný bas dostatečně, hra skladeb dostatečně, zpěv dostatečně, liturgika chválytebně.*

Josefa, jemuž je věnovaná naše studie, se i starší bratr František (1906–1970) věnoval hudbě: byl zakladatelem a prvním ředitelem hudební školy v Uherském Brodě a sbormistrem tamního pěveckého sboru Dvořák, jednoho z nejlepších amatérských sborů své doby, který pravidelně získával nejvyšší ocenění ve sborových soutěžích. A dodejme, že dnes jsou to zejména potomci tohoto Františka Veselky, kteří pokračují v hudebních aktivitách: syn František vyučuje houslové hře na vysoké hudební škole v norském Stavangeru a jeho syn Stefan je profesionálně působícím pianistou, který např. v Brně vystoupil se Státní filharmonií Brno v roce 2000 jako sólista Brahmsova klavírního koncertu B dur. Nejvlastnější otcovo dědictví pak převzal nejmladší syn Antonín, který do dnešních dnů rozvíjí umění sborového zpěvu jako sbormistr uherskobrodského sboru Dvořák.

Další genealogické informace jsou uvedeny v následující tabulce.

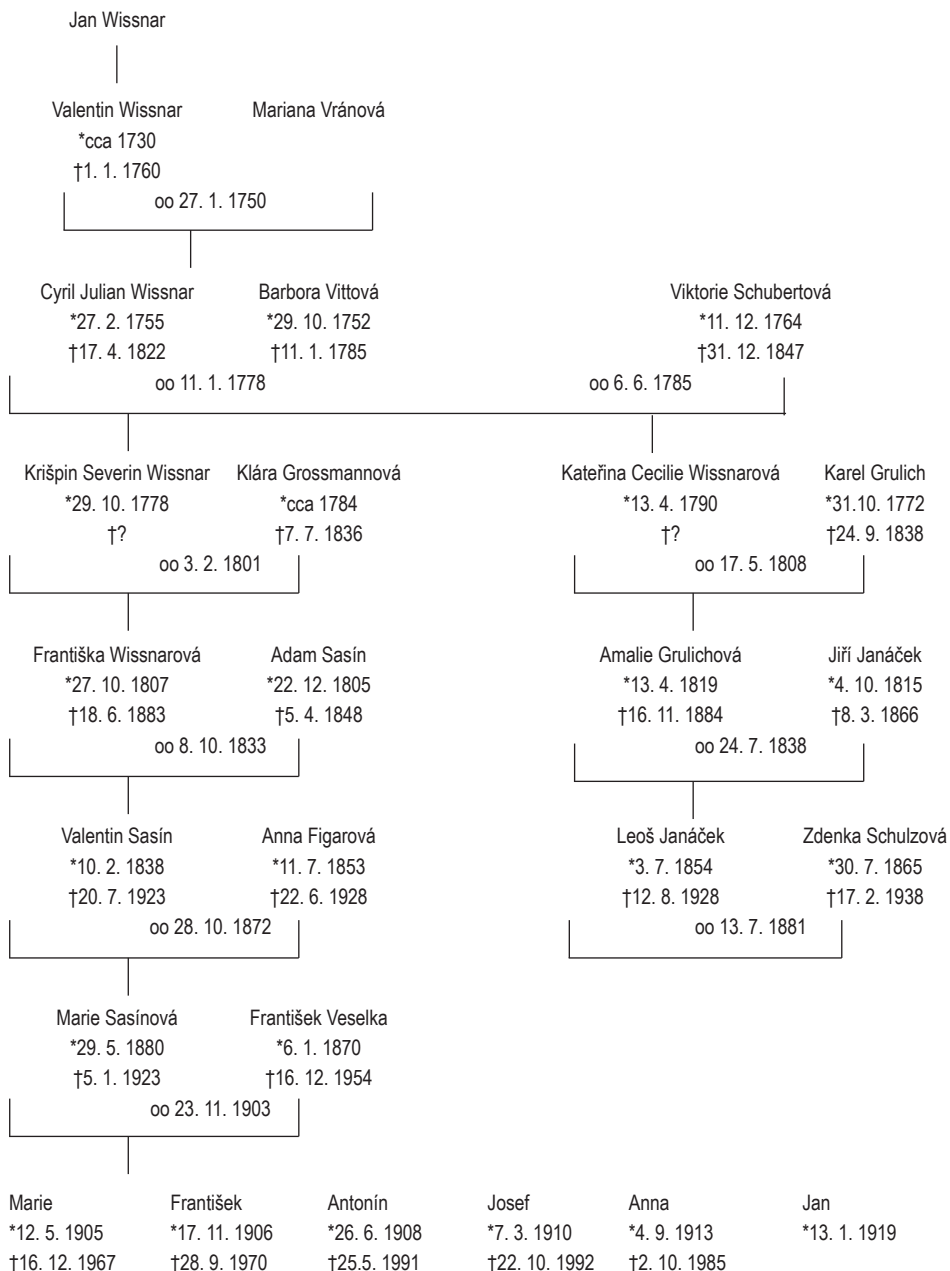
Poznámky ke genealogické tabulce

Všechna jména jsou počestěna, a to jak v případě latinských záznamů křestních jmen mužů (Valentinus – Valentin, Severinus – Severin), tak v případě ženských příjmení, jež jsou ve většině matrik nepřechylovaná (Clara Grossmann), nanejvýše uváděná v německém tvaru (Wissnarin), jen výjimečně česky dle dobového úzu (Elisabetha Woznarka).

V případech různosti psaní stejných jmen (Wissnar – Hissnar, Grossmann – Grosman, Vitta – Vita) jsme se přiklonili k tomu způsobu, který v budoucnosti jakožto gramaticky či jinak správný převládá.

V posloupnosti rodových linií je vždy na prvním místě uveden ten jedinec, který nese rodovou genetickou informaci do další generace, nikoliv tedy například reprezentant linie „po meči“ apod.

V posledním oddílu je uvedeno všech šest dětí Františka Veselky a Marie Sasínové, tedy nikoliv pouze Josef, jemuž byla věnována tato studie. To proto, že dnes reprezentují hudebnost rodu především potomci staršího Josefova bratra Františka.

Genealogická tabulka ke vztahu Veselka – Janáček

**DER INTERPRET DES CHORWERKES VON LEOŠ JANÁČEK
JOSEF VESELKA SOWIE EINE GENEALOGISCHE SONDE
IN DIE BEZIEHUNG VESELKA – JANÁČEK**

Der Chormeister Josef Veselka (1910–1922) schuf mit seinem Akademischen Gesangsverein Moravan eine bedeutende Etappe in der Entwicklung der Janáčekschen Interpretation. Mit Janáček begann er sich in den Jahren 1954 bis 1958, also in der Zeit zwischen zwei wichtigen Jubiläen des Komponisten, zu beschäftigen, da die Welle des Interesses an Janáček einen ihrer Höhepunkte erreichte. Veselka durchdenkt in dieser Zeit seine Studie Die stilistischen Grundlagen der Janáčekschen Chorreproduktion, in welcher er im Gegensatz zu dem bis dahin hervorgehobenen dramatischen Charakter und der Bündigkeit bei Janáček vor allem Janáčeks Lyrismus, die Kantabilität und das Melodiöse betont. Veselka wird demzufolge nicht zum Fortsetzer jener authentischen Interpretation von Janáčeks Chorwerk, welche der Gesangsverein der mährischen Lehrer mit seinem Chormeister Ferdinand Vach vertrat, sondern eröffnete eine neue Sicht auf Janáček.

Die Ahnentafel liefert einen Beleg für eine wechselseitige Beziehung innerhalb des Geschlechtes, aus dem sowohl Josef Veselka als auch Leoš Janáček hervorgegangen sind. Dieses Geschlecht siedelte im nordmährischen Příbor (Freiberg).